

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RC
25/1

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

(Fra Schackenborgs Arkiv): Da Emmerlev Kirke skulde udvides. — J. Hansen: Nis Henriksens Ligsten. — Axel Lange og Chr. Seeberg: Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren. — J. N. Schmidt: — Urnehoved-Egnen. —

Nr. 4. — 1. OKTOBER 1927. — 4. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000

Reservefond 30.421.765

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

H. Jensen Toft

Humlekærren, Tønder

Tel. 276.

Mahlers Turbiner

Leveret c. 400

i Danmark.

Udføres hos

A/s. Møller & Jochumsen,
Horsens.

Sønderjydske Maanedsskrift

Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.

Nye Bøger: P. K. Thorsen: Afhandlinger og Breve. Udgivne ved
J. Byskov og Marius Kristensen, 1. Del Afhandlinger vedrørende Søn-
derjylland Schönbergske Forlag 5,70 Kr.

J. Kronika: Enten eller. Et Spil i fem Billeder med en Epilog
fra Efterkrigstidens Sydslesvig. Slesvigsk Forlag Grænseforlaget 2 Kr.

Da Emmerlev Kirke skulde udvides.

En Brevveksling.

Høy og velbaarne Naadige Frue Grefvinde!

Siden ieg visiterede i Emmerlev og da erfarede, at Meenigheden langt fra icke kunde rummes udi dend Kirke, har ieg alletiider ønsket mig tiid og Leilighed til at nyde dend Naade, mundtlig at recommendere Deres Høygrefvelige Naade denne talriige Meenigheds store trang i saa Høymagtspaaliggende en ting; Men da Sagens Vigtighed icke taaler at ieg længre venter paa saadan beqvem tiid, tager ieg mig dend friehed herved allerydmygst at erindre, hvor bedrøveligt det dog er, at saa mange Siæle af Mangel paa Rum i Kirken, skal være betaget saa ædel og umistelig et middel til deres evige Saligheds Befordring, og insinuerer dette med saa meget desto større Dristighed, som ieg er forsichred om, at Deres Naade med hiertens Glæde skal see dette Værk af yderste Evne befordret, kand og icke tvifle paa, at jo endeel af Sognet skal viise sig reedebond til at befordre samme værk naar Deris Høygrefvelige Naade self legger Haanden derpaa, og med Deris Høye Exempel opmuntrer Sognefolkene til Gavmildhed, hvorom ieg og icke skal undlade at tilskrive Provsten, saa snart ieg har dend Naade at erfare Deris Høy-Grefvelige Naades Velbehagelige Villie herudinden. Jeg forbliver med tilbørlig Soumission

Deris Høy-Grefvelige Naades

Allerydmygste tiener

Riibe,

H. A. Brorson.

d. 27de Marty 1745.

Høyædle og Høyærværdige Høytærede Hr. Biscop!

Hvad Eders Høyærværdighed har behaget at tilmelde mig om Emmerlev Kirckes Tilstand, at den paa een Gang icke kand romme der værende Meenighed, det haver jeg af Høytærede under 27. Marti sidstleden erfaret. Derpaa ieg icke har villet efterlade til tienstl. Gien-svar at communicere, det min Sl. Herre*) nogle Gange hafde sat sig for med Meenighedens Hielp, paa denne Mangel at raade Bod, mens formedels hans dødelige afgang kom dette hans forehavende ey til

---

*) Greve Hans Schack 1676—1719.

nogen Virkning. Da hans efterladte Tilstand for nærværende tiid formedelst den paa Grevskabet heftende Giæld nu ey vil tillade saa anseelig een Bekostning, siden denne Mangel vel icke med een Tilbygning kand ersættes, formedelst Kircken inden udi med Hveling gandske er bedeckt, som vil icke taale at røre ved, af Frygt at den icke overalt nedfalder, mens det gandske Kirckehuus vil nedbrydes og af nye igien større oppbygges, og den saakaldede Kircke tiende, som alleene udi nogle Stolestadepenge er bestaaende, er saa ringe, at den ickun lidet dertil vil forslaae, hvortil kommer og disse bedrøvelige tiider med den iblant Hornfæet opkomne fordervelige Sygdom, som afskiærer ald Communication med de stæder, fra hvilcke mand de fornødne Materialer til Bygningen skulle afhente, saa seer ieg mig som formynder og Administratrix af Grevskabet icke endnu i den Stand som ieg gierne hafde ønsket, med denne Bygning at kunde anfange, mens saa snart det behager Gud at disse obstacler maa vorde removede, skal ieg gandske villig og saa viit mig kand tilkomme, være behielpelig, at Kircken skal vorde sat i den Stand, at Meenigheden ey skal have Mangel paa Rum meere. Imidlertid synes mig at forbemeldte Mangel indtil Bygningen kand vorde foretagen, saaledes kunde redresseris, at siden der ickun er een Kirke og 2de Præster kunde tvende Prædikener hver Søn og Helligdag enten begge om Formiddagen eller een om Formiddagen og den anden om Eftermiddagen, blive holdene, og Meenigheden i tvende liige Parter vorde deelt, som deres Kirckegang saaledes kunde inddeele, at den Part som gick i først Prædiken og Communicerede een Søndag, kunde neste Søndag derefter gaae i sidst Prædiken. Dette Forslag kand saa meget mindre være 2de Præster til nogen byrde, som de i den tiid, det kunde vedvare, maatte forestille sig at de hafde een Annex Kirke at Prædike udi, ey heller troer ieg at de vegrer sig derved siden de begge ere retsindige Mænd, der lader sig Guds Ære og deres anbetroede Siæles opbyggelse være angelegen; vil altsaa af Eders Høyærværdigheds gode foranstaltning dependere, hvorvidt det maatte finde Deres behagelige approbation.

Jeg er med megen Consideration
Høyædle og Høyærværdige Høytærede Hr. Biscoppens
tienstberedvillige tienerinde
Schackenborg, den 30. April 1745. A.(S) R. v. Schack.
Anna Sophie Schack

Høybaarne Frue Geheime Raadinde
Naadige Frue Grevinde.*)

Da ieg hele vinter har lengtes efter foraaret især for at see den saalænge forønskte og saa fuld-fast-naadigst promitterede Emmerlef

*) Grevinde Anna Sophie Schack 1689—1760 til Gram.

Kirkes Tilbyggelses Begyndelse, og dette i uovervindelig tilliid til Deres Naades mig givne gode løfter, som ieg aldrig har baaret eller bør bære mindste tvil om, som og i den fuldkomne persvasion, at Deres Høygrevelige Naade aldrig tager paa Deres Samvittighed, at saa mange Mennsker skulde betages den lejlighed offentlig at høre Guds Ord, som dem med rette tilkommer.

Saa vilde Deres Naade Høygunstigst tillade mig, at ieg til min egen particulaire, og fornemmelig mit Embedes fornøjelse herved allerydmygst tage mig den frihed at fornemme, hvorvidt med de fornødne anstalter, til forommeldte Tilbyggelse i denne Sommer maatte være avanceret. Jeg tviler ikke paa, at der i saa meget dyrebar og saa høymagt paaliggende en Sag vil møde mangeslags hinder og modstand; men derimod lever ieg i den underdanige forhaabning, at Deres Høygrevelig Naade, efter Deres bekendte fermete nok skal viide alt saadant med dobbelt nidkierhed at afvise, allerhelst da Deres Naades priselige forsæts virkelige fuldbyrdelse upaatvilelig vil geraade til Guds Æres forfremmelse og saa mange fattige folkes allerstørste og umistelige Soulagement, ieg er i allervisseste forventelse af det allerbeste Svar, med største veneration

Deres Høygrevelig Naades
underdanige og allerydmygste tiener

Ribe, d. 28. Febr. 1750.

H. A. Brorson.

Stormægtigste allernaadigste arve Konge og Herre!

Det har længe været en almindelig Klage af Lærere og tilhørere i Emmerlef Sogn under Grevskabet Schackenborg her i Stiftet, at den store og talrige Meenighed ikke paa dend 3die Deel formedelst Mangel paa rum i Kircken, tilliige kand Bievaane dend offentl. Gudstienste, da endog Kirckegulvet er saa fuld af Mennesker, at de som skulle gaa til Sacramentet næppe kand trænge sig igiennem til Alteret, saa at dcrover dend allernaadigst anbefalede og saa Høy fornødne Cathisation aldrig i heele Meenighedens paasyn kand holdes; hvilke paa min Visitatz, saaledes befundne Omstændigheder have anlediget mig i aaret 1745, derom at tilskrive nu afgangne Frue Enkegrevinde af Schack paa Schackenborg som Patronesse for bemelte Kircke, og endskiønt Høy bemelte Frue Grevinden udi Hendes Svar derpaa, som herved in Copia allerunderdanigst vedlægges sub. Litt. A. lovede, saasnart de derudi anførte forhindringer neml. dend paa Grevskabet hæftende giæld, og grasserende Fæestyrtning, maatte blive removede, saavidt Hende kunde tilkomme, at være behiølpelig til Kirckens i Standsettelse; saaledes at Meenigheden ey skulle have Mangel paa rum meere; ja endog udi nærmere resolution af 30. Jano 1747 sub. Litt. B. bevilgede dend foreslagne tilbygning, saa er der dog detsuagtet i Hen-

des Levetid intet vidre dermed foretaget, og da Grevskabets Administration derefter blev overdraget Hendes Naade Frue Geheimeraadinde og Grevinde af Schack, Gram, Giesegaard etc. har ieg atter giort forestilling om denne til Bygnings Høye nødvendighed, og efter Høy bemelte Frue Grevindes altid givne gode Løfter forhaabet, at Meenigheden i denne dennem saa høyst magtpaaliggende Sag skulle blive soulageret, allerhelst da Sognepræsten sammesteds Hr. Lars Gram udi Skrivelse til mig af 7. Okt. 1748 sub. Litt. C. havde meldet, at meere Høybemelte Frue Grevinden havde erklæret sig dertil at anvende 3000 rd., som til adskillige Sognets fattige under Grevskabet af Hendes Salig Herre og Søn ere legerede, da Kircken efter Provst Grams skriftl. Berættning giærne kunde forrente dend til slig tilbygning udfordrende Capital, som efter kyndige Mesteres Overslag kunde blive henimod 4000 rd. af indkommende leye af de nye Stoelestader, som blive opbygte, saa at de fattige derved kunde være uden Skadeslidelse i alle maader. Men da forommelte paa de givne løfter grundede Haab hidindtil har været forgieves, og ieg paa min atter giorte anmodning derom udi Skrivelse af 28. Febr. sidstleden af atter Høy bemelte Frue Grevinden ické har faaet noget Svar, uden at hun mundtl. har ladet igientage de forrige Forsikringer, naar Slottet i Tønder blev nedbrudt, hvor Materialerne dertil for lættest Priis kunde kjøbes, hvilket kand have en vidtløftig udseende, saa finder ieg mig i min samvittighed og paa mit embedes vegne forbunden denne Meenigheds Høye trang i saa maade Deres Kongl. Mayest. allerunderdanigst at forestille, for paa bemelte Meenigheds vegne allerunderdanigst at bede at Deris Kongl. Mayest. allernaadigst ville befale meer Høy bemelte Frue Grevinde Schack, som nuværende Administratrix over Grevskabet, paa sammes Bekostning eller paa hvad anden Maade hun finder det best giørligt, uden vidre ophold at lade opsætte dend saa uomgiængelig fornødne tilbygning til oft benevnte Emmerlef Kircke, hvorover ieg saa meget meere allerunderdanigst er forsikret, som det efter mine allerunderdanigste tancker tilkommer Grevskabet, som Kircken tilhører, at forsyne Meenigheden med fornøden rum derudi, hvilket ogsaa Hr. Greve Otto Diedrich af Schack efter forhen under Litt. A. vedlagte Skrivelse har haft i sinde, og Hans efterladte Enke Frue aldrig har nægtet og dend allerhøyeste Guds ære, og saa mange Deris Mayest. undsaatters aandelige og ævige Velfærd derved upaatvivleligt bliver befordret. Jeg forbliver i allerdybeste underdanighed

Deres Kongl. Mayest. Allerunderdanigste
arveundsaatt og Forbedere
H. A. Bronson.

Riibe den 7. Junii Ao. 1750.

Allerunderdanigste Erklæring!

Dersom dend aller Høyeste Guds ære, og undersaaternes aandelige og ævige velfærd meere kunde befordres derved, at alle Emmerløf Sogns Indbyggere paa eengang tilliige hørte Prædiken og Guds Ord end om de deledede sig i tvende Haabe, og alternerede den eene Haab; at høre først prædiken, og dend anden sidst prædiken, udi een og den samme Kircke, hver prædikens Dag, eller Meenigheden var saa stor, at om dend delte sig i tvende Haabe for alternatim at høre prædiken, Kirken dog icke i 2de Haabe kunde rumme Meenigheden, saa havde Biskop Brorson største føye at urgere derpaa; at Kircken skulle bygges større, og Grevskabet, som tilhører Kircken, forsyne Meenigheden med fornøden rum derudi. Men da Meenigheden ikke er større, end at dend, naar hver Prædikens Dag holdes 2de Prædikener og Meenigheden deeler sig i 2de Haabe, dend da kand finde overflødig rum i Kircken baade til Guds Ords Hørelse og Cathecisation synes mig, at Præstens magelighed fornemmeligen intenderes ved Biskoppens Ansøgning. Emmerlef Sogn har siden Grevskabets Erection lidet formeret sig, derimod ere nu 2de Præster til Meenigheden neml. en Sognepræst og en residerende Capellan, og naar hver af disse Præster gjøre en Prædiken hver Prædikens Dag, samt delte Meenigheden paa en fornuftig Maade 2de Haabe til at høre Prædiken, saa at længst fraliggende altid inddeles til at høre dend Prædiken, som for dem er meest beqvem, saa kand den allerhøjeste Guds ære og undersaaternes aandelige og ævige Velfærd af Præsterne med magelighed befordres, og om end dend residerende Capellan paa dette Sted, hvor hand formedelst Meenighedens Størelse meere behøves, end paa mange andre Steder, blev nogensinde afskaffet, saa blev det dog icke nær saa stor Besværlighed for Præsten at gjøre 2de Prædikener paa een Dag udi een og den samme Kircke, som det almindeligt er for de fleste Præster paa Landet, der have tvende Sogne Kircker, imellem hvilke de maa gjøre en lang, og som oftest besværlig reise, og dog prædike begge Steder, Men denne Betragtning, i hvor solide og grundig ieg formener samme at være, saa at ieg lever i det allerunderdanigste Haab, at dend skal finde Deres Kongl. Mayest. allernaadigste Approbation, og Biskoppen derefter blive beordret, uden ophold at give den fornødne Inddeeling, og føye de vidre dertil udfordrende anstalter. Er dog ikke dend eneste, som foranlediger mig, som allernaadigst beskikkede Administratrix paa nærværende tiid, at sætte mig imod Biskoppens Ansøgning. Emmerlef Kircke haver ingen beholdne Capitaler, at kunde bygge for, samlige Grevskabets Kircke haver for kort siiden kostet anseelig, at sætte i Stand, og det tilkommer Greven icke vidre end at holde den Kircke der er udi vedbørlig Stand, Da Hr. Greven haver efterladt sig en anseelig giæld, for hvis

afbetaling ieg stræber saa meget mueligt, og saalænge samme icke er vorden afbetalt, synes mig icke forsvarligt, at bebyrde Grevskabet med nye giæld. Desuden bestaar Emmerlef Sogn af fleere Fyrstlige under Fyrstendømmet Slesvig, end grevelige underdanere, og Emmerlef Kircke haver desaarsag icke nydt de indkomster for ringen med Klokkerne, Begravelse og andre desliige ting, som dend danske Lov berettiger en Kircke Patron til, Grevnen haver indtet Executions Middel, at tvinge de Fyrstelige underdanere til at give Kirken den rettighed, som danske Lov berettiger en Kircke Patron til, og hvad de Fyrstelige underdanere vegre at betale, holde de grevelige underdanere sig ex jure æquali befriede for, saa at Kircken desaarsag haver de lovl. indkomster. Icke det alleene mende Fyrstelige holde ieg befriede for at giøre reisen med materialier til Kirckens reparation, og at giøre Pligtarbeide til Kircken, hvilket aldt dog uforbiegiengelig requireredes, saafremt nogen tilbygt paa Kircken skulde skee og Bekostningen icke skulle blive aldt for utaaelig og ihvorvel Provsten hardiment haver behaget, at berette Biskopen, at dend indkommende leje af de nye Stoelestader kunde indbringe saa meget aarligen, saa der behøvedes at forrente dend Capital af 4000 M., som efter Provstens Calculation behøvedes til at bygge en tilbygt til Kirken. Saa kand ieg dog allerunderdanigst forsikre, at paa sligt foregivende saameget mindre kand være at reflectere, som endeel af de Fyrstlige underdanere, der udgiøre den største deel af Meenigheden, for nærværende tiid veigrer sig ved, at betale Stoelestadepeuge, og det er uvist om de nogensinde vil betale Stoelestadepenge, af de nye stoelestader, saa at dend rente, som deraf kunde indkomme vilde blive saa meget meere upaalidelig som Grevskabet indtet Middel har til at tvinge de Fyrstelige underdanere til at betale Kirckerettighed, ligemed de grevelige danske underdanere, som deres Sognemænd, og at blive obligeret for hver slags Kirckerettighed at anlægge Separat rættergang mod de fyrstelige underdanere vilde blive for Grevskabet saa bekosteligt og besværligt, at deraf ingen udkomme var. Og da ieg ved kyndige Folk har ladet giøre overslag, hvad Bygningen kunde koste, haver de berættet mig, at ingen tilbygt beqvemeligen kunde skee, og en nye Kircke at bygge af fornøden Størrelse vilde koste 14000 M. som baade overslaget og teigningen i fornøden tilfælde kand udviise Sliige og andre inconveniencer, som det icke staar i min, som allernaadigst beskickedede Administratrixes magt at forebygge, have forvoldet, at ihvor stor Lyst, ieg kunde have til med foregaaende Kongl. allernaadigste tilladelse, at bygge Kircken større naar Grevskabet engang blev befriet for dend derpaa hæftende Giæld, og hvor megen umage ieg har giordt mig for dertil at udfinde de beqvemeste moyens endten ved Materialiers indkiøb om nogen lættre Priis ved Tønderhuus Slottes nedbrydelse pr. Hazard kunde falde eller

ved endten at employere dette med særdeles Kongl. allernaadigst Dispensation de Midler, som min Sl. Herre, og Hans Søn ved deres Testamenter haver legeret til fattige i Grevskabet, og imod Testamenternes Bydende icke til anden Brug employeres, eller og af en publice Fond, at søge til laans mod 4°/_o en Capital, som med Kongl. allernaadigste tilladelse kunde perpetueres. at blive til ævig tiid bestaaende i Kirken, imod at Grevskabet blev forbunden deraf at svare renterne. Saa har ieg dog maattet viige for saa uovervindelige obstacler, og efterdi dette arbeide icke er af nogen uforbigængeligere nødvendighed, end at naar Præsterne vil overvinde deres magelighed, bortfalder samme af sig selv, udsætte samme til Greven selv bliver myndig, da hand ifald hand haver penge tilovers, og vil bygge paa Hazard, endten hand faar noget igien til revenye af Kirken eller ey, eller kand employere derpaa saaledes og saa meget, som hand vil for at soulagere Præsternes commodite, og giøre sig selv inden og uden Grevskabet, en anseelse, som hand haver dend present. Hvilket ieg allerunderdanigst formoder Eders Kongl. Mayest. skal finde skiønsom giort af mig, og allernaadigst tillægge Biskopen ordre, i Steden for tilbyggt paa Kirken at foye dend anstalt, at der holdes tvende Prædikener i Emmerlev Kircke hver prædikedag, hvorom Præsterne kand alternere, og at Meenigheden inddeles i tvende Haabe, og de længst fraliggende til dend beqvemeste tiid for dend samt at prædikerne begge saaledes inddeles, at Catechisationen paa de fornødende tiider tilbørligen kand observeres for ungdommen til dend deel af Meenigheden som til samme prædiken er inddeelt. Jeg forbliver med allerunderdanigste veneration og Devotion.

Deres Kongl. Mayst. allerunderdanigste
troeplygtskyldige Tienerinde
A. S. R. v. Schack.

Kløbenhavn den 2. Julii Ao 1750.

Deres Høy Grevelig Naade
Høy Velbaarne Naadigste Frue Grevinde!

Deres Høy Grevelige Naade vil ieg herved underdanigst melde, at Hendes Forestilling, angaaende Salig Oberste Gaarmands Skifte, har i nest forige Conseill været foretagen, hvor der faldt den resolution, at det kunde henlægges, og siden der Allereede er expederet Kongelige Ordres i den Materie, Saa er det vel Aarsagen til forbemelte resolution, imidlertid var det da meget got at forbemelte Deres Naades Forestilling indkom. Biskop Brorson's Forestilling om Emmeløv Kircke tilligemed Deres Naades derover indhentede Erklæring har i sidste Conseill været foretagen, og derpaa resolveret, at samme skal remitteres til General Kirke Inspectionen. Paa Mandag sender ieg det

fra Cancelliet og en passent har ieg talt i Dag med Cancellieraad Jessen, som lovede mig at det med Allerførste og saa snart muligt skal vorde foretagen i Kirke Inspectionen; efter Ald formodning finder Deres Naades Forslag Biefald, da enhver maa tilstaa at det medfører Allerstørste Billighed og nytte.

I det tydske Cancellie har ieg informeret mig om Bertel Petersen's Ansøgning, men faaet det Svar, at samme ikke endnu er kommen tilbage med Erklæring. Hvor meget ieg end attraaede, efter Deres Naades tilladelse, at kunde have opvartet Hende paa Giesegaard, saa var det mig dog ikke muligt at kunde faa saa megen Leilighed, og endskiønt ieg reiser om en 12 a 14 Dages tiid til Fyen og indtetheller ønskede end tillige at kunde see Gram, Saa om ikke forige Vanskelighed, møder det mig dog, at det vel ikke er giørligt med mine egne smaa Heste at giøre den tour, og ellers ville falde mig for bekosteligt. Hvorfor ieg underdanigst vil bede Deres Naades Grace herudinden maa reserveres mig til en Anden Gang, og nest underdanigst at recommendere mig, lever ieg med Ald underdanig Submission.

Høy Velbaarne Naadigste Frue Grevinde
Underdanige ringe tiener
A. Leegaard.

Kiøbenhafn, den 18. Julii 1750.

Høyædle og Velbaarne Høystærede Hr. Cammerherre!

Min Commissionaire udi Kiøbenhavn haver berettet mig, at Een fra Biskop Brodersen til Hans Kongl. Mayest. allerunderdanigst indsendt memorial, hvorudi Mand forlanger ordre til mig som allernaadigst beskicket administratrix ved Grevskabet Schackenborg, at bygge Emmerløf Kircke større, skal være sendt til General Kircke Inspections Collegii nærmere Overveyende. Endskiøndt ieg nu ingenlunde tvivler paa, at jo dend af mig over Biskoppens memorial allerunderdanigst givne erklæring saameget snarere vil finde General Kircke Inspectionens approbation, som det aldels ingen nødvendighed er, at Kircken skulle bygges større og Grevskabet bebyrdes med unødvendige Bekostninger, da Meenigheden icke er større, end at de jo, naar de deler sig i 2de Haabe og hver have sin Prædiken, beqvemmeligen begge kand høre Guds ord og betiene sig af Saligheds Midler i een og dend samme Kircke; der er en residerende Cappellan ved Stædet; der har fra alders tiid været residerende Cappellan og Præsten haver kuns een Kircke, at prædicke i saa at naar Præsten og Cappellanen hver gjør en prædiken om Søndagen og Meenigheden beqvemmelig indeles til disse prædikener at høre; bliver baade Præstens Magelighed conserveret; saa og Meenigheden med Prædike Embedet vel forsynet. Der og forinden dend store Bekostning og Besværighed det vilde

medføre at bygge, hvortil Kircken icke haver Midler, det ey heller kand være mig som allernaadigst beskicket administratrix tilladt at giøre giæld til, findes formedelst Meenighedens Sammenblandelse af fyrstelige Underdanere som icke ville eller uden stor vanskelighed kand constringeres til at betale og udrede de Onera og afgifter til Kircken, som dend danske lov berettiger Kircke Patronen til af Grev. Underdanere, findes saa mange obstacler, at ieg neppe troer General Kircke Inspectionen selv skulle kunde udfinde moyen og kraftige Midler nok til at hæve og remidere samme saaledes at Kircke Patronen kunde af alle de til Meenigheden hørende Sognefolk nyde dend indkomst, dansk lov berettiger Kircke Patronen til, hvilket altsammen ieg er forsickret, General Kircke Inspectionen uden min erindring tager i Betragtning, Saa dog, da ieg veed at Biskoppen og Provsten bevæger Himmel og Jord for at paabyrde Grevskabet denne unødvendige besværing udi min administrationstiid, og ieg haver dend fortroelighed i særdelis til min Høystærede Hr. Cammerherre, at De icke vil efterlade at give mig prøver paa Deris godhed ved at understøtte Een retfærdig Sag med Deris gode indsigt og forsorg, haver ieg icke kundet forbiegaae ved denne forefaldende leylighed at recommendere min Myndtlings Tarv i Deris gode affection hvorfor ieg paa hans vegne stædse skal findes forbunden, ligesom ieg stædse med ald optænkelig Consideration og Egard forbliver

Høyædle og Velbaarne Høystærede Hr. Cammerherre

Tienstskyldigste tienerinde

A. S. R. v. Schack

Schackenborg, den 7de Augusti 1750.

(Fra Schackenborgs Arkiv).

Nis Henriksens Ligsten.

(se Sønderjydsk Maanedsskrift 1924—25, Side 160).

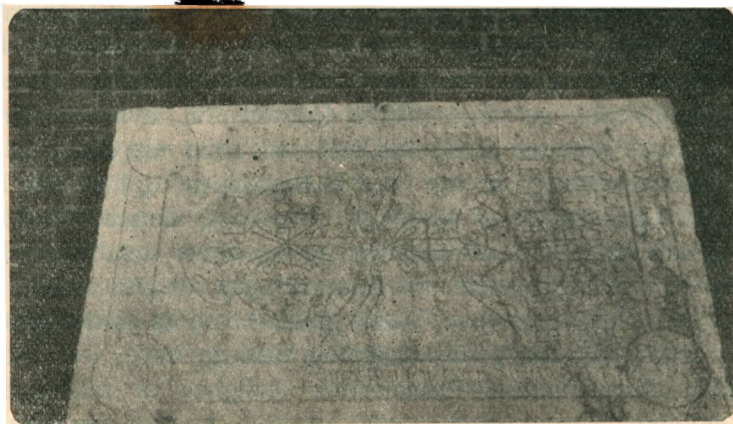
Nis Henriksens Ligsten er nu omsider kommet under Tag, idet den er flyttet ind i Bylderup Kirkes Vaabenhus, hvor den har faaet en Plads i en Niche i Muren. Desværre gik den store Sten ved Flytningen i to Stykker, og desværre har man overkalket hele Stenen. Forhaabentlig bliver Kalken fjer-

net igen snarest muligt, saa den ejendommelige Stenmasse kan ses i sin oprindelige Skikkelse. Det er ellers en meget smuk Gravsten, omend ikke just for en moderne fordærvet Smag. Vi har ikke særlig mange Gravsten fra det 16de Aarhundrede, der er saa gode som denne. —

I Sammenhæng med Meddelelsen om N. H.'s Gravindskrift her i Bladet (S. M. April 1925) har Hr. Ludvig Andresen i Kiel forespurgt, om der maaske paa Ligtenen skulde forefindes en Fi-

gur som et Kors i Krydsform(×) da et saadant er anbragt i N. H.'s Segl under et Tingsvidne fra 1547.

De sidste Ord af den meddelte Indskrift: „I S (= Jesus salvator: Jesus Frelseren) Got min hogest

Trøst!“ staar ganske rigtigt mellem Armene af et saadant 22×30 cm stort Kors: „I S“ staar foroven, „Got min hogest“ er fordelt paa begge Sider, og „Trøst“ læses forned. Korsets Stave bliver tykkere mod alle fire Ender i Lighed med en Hestesøm. Gennem Korset gaar nogle Linjer, der tydeligt fremstiller en Stridsøkse. Det hele

er omsluttet af en Indfatning af en saadan Aart, at det minder om et Vaabenskjold. Derfor er det vel temmelig sikkert, at Korset i Krydsform (Andreaskorset) har været N. H.'s private Seglmærke eller Familiemærke. — „Gud min højeste Trøst“ har vel saa været hans Valgsprog.

J. Hansen.

Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren.

Af Axel Lange og Chr. Seeberg.

Folkenavne til Egen gives næppe, Navnet udtales her sine Steder som Ig, medens Frugten kaldes Agen eller Agin (Als).

Egetræer kan blive meget gamle og kan paa Grund af det knudrede, forvredne Grenenet faa et mærkeligt Udseende, især naar Taagen kogler

mellem Skovens Stammer. I Gram Storskov staar en stor, gammel Eg, der bærer Navnet „æ Troldeg“. Ligeledes kendes Sagn om Egetræer, der staar ved en eller anden Gaard og ikke maa fældes, for saa brænder Gaarden, eller der udbryder andre Ulykker. Til at binde Liget af en Misdæder i Jorden, saa han ikke gik igen, brugtes næsten altid en Egepæl. Paa Egetræets Blade „gror“ de saakaldte „Galdæwiller“, hvis Saft blev presset ud i et Glas, naar man saa rørte rundt i det med et rustent Søm, blev Saften til Skriveblæk. Om de forskellige Træsarters Brugbarhed til Brænde kendes følgende Remse fra Agerskov:

„Eg å El, de brænner træl, Bøg å Esk, de brænner fresk“.

3. Ad de endeløse Veje.

Endnu er de endeløse Veje det vigtigste Samfærdselsmiddel i vort Land, men aldrig før har Færdslen ad dem været mere præget af Slægtens ilsomme Rastløshed end netop i vore Dage. Hvem faar vel Tid til at se Snerrens gule Blomster, Jomfru Marias Særkeærmers hvide Tragter eller Tidslernes ranke Skud, naar han sidder mageligt henslængt i Bilerens bløde Hynder, eller suser af Sted paa en hvæsende og spruttende Motorcykle, eller han raser gennem Landskabet paa det danske „Nationaldyr“ Cyklen? Man aner ikke bagefter, om det var Poppel eller Lind, Røn eller Elm, der stod og viftede med deres Løv i Sommervinden langs Vejene.

Hvem gaar vel nu? Det skulde da lige være Landevejenes forhulede Børn, ellers har ingen Tid nu om Stunder. Og dog kan det lønne sig at gaa ad de endeløse Veje, hvor Rugen dræer og Byggen staar i Skred, hvor Floraen veksler og skifter, efter som Vejen gaar gennem frodige eller magre Egne, gennem barske eller lune Strøg. Den strutter af Mangfoldighed og Frodighed i de levende Hegn langs Østlandets Landeveje, og den bliver sparsom i de tørre Hedestrækninger, præget af Lyng og stride Græsarter.

Floraen ved de levende Hegn omtales i næste Afsnit, Hedevejenes Flora afviger ikke væsentligt fra selve Hedens, der omtales for sig selv i et særligt Afsnit. I nærværende Afsnit omtales de Planter, som er karakteristiske for Vejene gennem jævngode, mest skovfattede Egne, og for Landsbyerne.

Achillea millefolium — Almindelig Røllike. Som Regel udelades Forleddet, og Planten kaldes ligefrem Røllike. Dette Navn har i Sønderjylland adskillige Former: Røllik, Rølliker, Røllik, Rau-Rølliker, Rovrøllik og Rovrølk. Tilknytning til Navnet har vi saavel i Tyskland, som i vore nordiske Nabolande. Navnets Betydning er dog ikke helt klar. Endvidere kendes i Sønderjylland Navne som Teblomst eller Teblomm. Disse Navne har den faaet paa Grund af Plantens Anvendelse til Te, der dels brugtes som Læge- dels som Nydelsmiddel. Som Medicin brugtes den særligt mod Urenhed i Blodet, f. Eks. mod Udslet el. lign.

Til *A. ptarmica*, Nyse-Røllike, der har større Blomster end den foregaaende, kendes ingen særegne sønderjydske Navne.

Aegopodium podagraria — Skvalderkaal. Hvorledes første Lød af det danske Navn skal forstaas, er ikke klart, men almindeligvis bliver det vel nok opfattet som en nedsættende Betegnelse for Planten, en tarvelig Slags Kaal*). I E. Fries „Botaniska Udflygter“ III, 1864, anføres, at Aegopodium hedder Qualler i Sverige. Han forklarer det som beslægtet med Quannet, det svenske Navn for Kvan, med hvilken Plante Skvalderkaal er nær i Familie. Der foreligger da ogsaa den Mulighed, at Skvalder er en Omændring af Qualler. Svinekaal, der er kendt langt tilbage i Tiden ligesom Skvalderkaal (begge kendtes 1648), er sikkert ogsaa at betragte som nedsættende Betegnelse, da det slet ikke er sikkert, at Svinene gerne æder Planten.

I Sønderjylland bruges Navnene Svinnkål (Angel), Hækkål (Sundeved) og Herrekål eller Hærkål, hvilke sidste vistnok oprindeligt skal forstaas som Harekål. Som Støtte for denne Antagelse tjener, at Planten paa tysk hedder Hasenschätteln og i Ditmarsken kaldes Heersch, Navne, der aabenbart har med Hare at gøre. Vild Annis, der nævnes fra Als, maa antagelig forklares derigennem, at Almuen har set — ganske rigtigt — Slægtskabet med den anisduftende Aniskaal, *Myrrhis*, som dyrkes i Haverne, og derfor har betegnet Aegopodium som „vild Annis“. (Her kan tilføjes, at Almuen altid betegner de dyrkede Planter som „ægt“, medens Planter, der blot har en svag Lighed med saadanne, faar Betegnelsen „vild“ hængt paa). Kejs, et Navn, der bruges i Sundeved, har Forbindelse med Kiks, Kex osv, der knytter sig til flere Skærmpplanter.

Ogsaa Aegopodium har været anvendt i Almuemedicinen til Helbredelse af forskellige Sygdomme, i Eks. — hvilket Tilnavnet podagraria, der er sammensat af de græske Ord pus=Fod og agra=Jagt, Jagen, betegner, — som et dog maaske tvivlsomt Middel mod den smertefulde Podagra.

Aethusa cynapium — Halvsvøb, Hundepersille eller Vild Persille. I Sønderjylland kaldes den vild Pasille eller gifte Pasille. Den anses for at være overordentlig giftig, hvorfor man i Køkkenhaver maa være opmærksom paa den og navnlig holde Øje med, at den ikke findes mellem Persille og Kørvel, hvor den let kan give Anledning til Fejltagelse. Fra den dyrkede Persille adskiller den sig dog ved mørkere og ganske jævne Blade, og disse afgiver ved Gnidning mellem Fingrene en ubehagelig Lugt, der minder svagt om Purløg. Om en forstandig Mand, der paa en eller anden Maade lader sig hugge over Ørene siger man: „En klog Høen kan åsse gør i æ Pasille.“ Navnet „Hundepersille“ er forklaret under Aesculus.

*) I Nemnich Polyglotten Lexicon, 1793, siges, at Bladene om Foraaret samles og koges som en sund Gemyse. Da den imidlertid smager skarpt og bider paa Tungen, iblandes Kaalblade, derfor kaldes den Skvalderkaal. Dette forklarer jo forøvrigt ikke „Skvalder“ nærmere.

Urnehoved-Egnen.

Ved J. N. Schmidt
(Efter Antiquarisk Tidsskrift 1849—51)

Af enkelte Høie findes følgende: A. i Bjolderup Sogn. Øst for Bollerslev sees Spor af den næsten ganske udjævnede Tohøi, om hvilken et ældgammelt Vers, som endnu lever paa Stedet, siger:

„Balder, Rune aa hans Vyv,
di ypped dem en stor Kyv,
men paa Tohøi,
der slov Balder Rune døi.“

Balder skal have været den „Konge“, efter hvem Bollerslev har faaet Navn og Muurbrokkerne ved Urnehoved nævnes som Spor af hans Borg, ogsaa skal have ført Krig med en Konge i Uk, hvorfra den omtalte første Høisamling siges at hidrøre; Rune skal have været en af Egnens første Kristne, nogle kalde ham en Præst og Schrøder holder (i hans Topographi) Toppehøien for for at være hans Grav; Balders Kjærlighedsforstaaelse med Rune's Hustru nævnes som Drabets Aarsag. Det mærkeligste er, at Ordene ikke tilhøre Egnens nuværende Dialekt, i hvilken de vilde lyde: Balder, Rune aa sin Kuen, di vaar i et slemt Klammeri, men aa Tohy, der slov Balder Rune ihjel; — ere de maaskee Levninger af Stedets Dialekt i ældre Tid? — Mod N. O. findes Hål- eller Holhøien, betydelig og tildeels ødelagt. — Syd for Bjolderup findes Kathøiene, en større og en mindre. — Vest for Bjolderup findes Rånghøi paa

paa en Præsten allerede i katolske Tider tilhørende Jordlod paa Vollerup Mark.

B. I Uk Sogn. N. V. for Byen findes 2 Høie, hvis østligste og største, Mølhøin, i Forf.'s Overværelse udgravedes 1842. Der fandtes en af en flækket Egebul udhulet Kiste af en fuldvoxen Mands Størrelse og ved sammes Vestende en middelmaadig Kampesteen med et Slags Vaaben indhugget paa den flade Side, nemlig et Skjold, hvorover paa en Stage saaes noget, der lignede et Døningehoved, altsammen i en Steenovn. Begge Dele indsendtes af daværende Præst Petersen til Kiel. Kisten fandtes tom, formodentlig paa Grund af, at der gennem et Hul i Laaget, dannet af en bortraadnet Kvist, var indtrængt Vand. Man tør maaskee deraf slutte, at Høien er fra Jernold, uagtet Kisten ligner den i Tophøien fundne fra Bronccold. — Ø. for Byen findes en middelmaadig Høi. — Ved Lovtrup sees den betydelige Thinghøi, kegleddet. Nær Grændsen af tre Herreder, er det ikke let at sige, hvilket Thing der holdtes, maaskee det samme, som gav sit Navn, nemlig Lovtrup- Sluxherreds ene Fjendingsting (Hovedthinget holdtes ved Bylderup). Thingsteders Flytning var jo ikke noget usædvanligt, og Byen hørte forhen til Tinglev Sogn, hvorefter Kirkegaardens Nordøsthjørne end-

nu i Mands Minde kaldtes „De Lovtrupers Begravelse.“ Høien er oval og paalangs over den gaaer en begyndt Udgravning af ringe Dybde fra S. t. N. — Nordvestlig ligger den fordetmeste bortførte Tyvhøi.

C. I Tinglev Sogn. S. Ø. for Kirkebyen findes nær Agerlandets Grændse to ubetydelige Gravhøie og noget derfra en tredie. Navnet er ubekjendt, men er vist det paa Bymarkens Kort, de nære Agre tillagte Navn Volhøi. — Paa Terkelsbøl Mark findes V. for Byen en middelmaadig Høi. — Paa Kraulund Mark sees to ikke ubetydelige Høie ved de udflyttede Bondegaarde Hyrupsgaard og Klostergaard. — Paa Gaardeby Mark findes nær Byen den temmelig betydelige Sorthøi, og nordligere en mindre, hvilket det paa Vidensk. Selsk. Kort det nære Huus givne Navn Rævshøi vist egentlig tilkommer. — Paa Eggebæk Mark findes en ubetydelig Høi nær Lundbæk.

Af gamle *Befæstninger* er den vigtigste det af Forf. i Ant. Tidsskr. 1846-1848, 274-79 omtalte *Olgerdige*. Jeg har nu haft Leilighed til at foretage den der belovede nøiere Undersøgelse, og tillader mig, her at fremstille Resultaterne. — 2854 Skridt fra Degneboligen i Tinglev ligger ved Flensborgveien en Smedie og 156 Skridt videre overskjæres Veien af Olgerdige. Veiens Retning er N. V. - S. Ø., Digets N. $7\frac{1}{3}^0$ Ø. - S. $7\frac{1}{2}^0$ V. Paa 30 Skridt ved Veiens N.Ø. Side er samme ødelagt, derpaa 80 Skridt langt, indtil en Mosevei,

vel vedligeholdet. Her ender den ved Mosen, men spores endnu 60 Skridt videre i Retningen lige mod N., hvorpaa den taber sig aldeles. Ved Veiens S. V. Side begynder den umiddelbart og har i en Længde af 580 Skridt, hvor den gaaer over Hedeland, den angivne Høide og Brede, kun paa en Længde af 10 Skridt mangler Volden, Graven derimod findes. Derefter spores Graven endnu over Agerland i en Længde af 208 Skridt, lige indtil de bløde Enge ved Bjendrupaaen tæt Ø. for Gaardeby. (Kortet viser samme som Carton trefold forstørret tilhøre).

Angaaende en sydlig Fortsættelse, da fortalte en 82aarig Olding i Brauderup, at man i hans Barn-dom spøgende havde sagt: „Det er nok Olgerdige“ om Tuer i Bækengen, S. for Byen, og ved Græsletten paamindet: „Passer paa, at I ikke hugger Jer fast i Olgerdige“. Nu findes der intet Spor. Da jeg fortalte ham det af Outzen anførte Sagn, mindedes ogsaa han at have hørt det. Dertil maa bemærkes, at Outzen netop havde henvendt sig til ham, da han i Forening med sine to Brødre besøgte Diget; ellers hedder det almindeligt, baade Øst og Vest for Olgerdige, at det er bygget „mod Fjenderne i Ufredstid“. Forresten henførte ogsaa denne Mand Navnet til Olger Danske; ogsaa Navnet Ollemesvold havde han hørt.

Fremtræder Olgerdige saaledes selvstændigt; saa maa der spørges om sammes Hensigt. Lyngmosen V. ved Søen er temmelig blød og

har forhen vist været aldeles upasabel, Bjendrupaaen er ikke betydelig og har, hvis den forhen ikke modtog Søens Vande (see nedenfor) været endnu mindre; ogsaa Geilaaen indtil Gaardeby er ikke vanskelig at passere, men vanskeligt bliver dette fra Foreningen af; mon da ikke Olgerdige er anlagt som Dækning for Strækningen mellem Mosen og Aernes Forening? — Videre nordlig dækker Søen og de side Enge ved Jordbroen indtil henimod Lovtrup, hvis Bro endnu for 70 Aar siden laa vestligere, omtrent for Veien til Bollerslev, som er meget gammel, skjøndt først indhegnet ved Jordernes Udskiftning, og i Henseende til Retningen slutter sig nøie til Olgerdige; ogsaa er det omtalt, at 15 Høie øiensynlig staae i et vist Forhold til den; — er da maaskee Veien anlagt paa Levningerne af Olgerdiges nordlige Fortsættelse og ere Høiene Minder om et Slag ved samme? — Veien kaldes Frisvei, et Navn, som jeg formoder hidstammende ikke saa meget fra selve Friserne, som fra det Ord, der gav samme Navnet, og som endnu bruges, f. Ex. i Nykirke Sogn, nemlig *fridsn*, som betyder at opkaste en Vold ved Siden af en Grav. Haves der ikke et tilsvarende Ord i Gammeldansk? — Isaafald vilde dette være en stærk Bekræftelse paa den fremsatte Gisning.

Syd for Lovtrup findes et svagt Spor af en Forskandsning paa Engen ved Aaen og en betydelig Grav saaes forhen noget sydligere,

men er nu udjævnet. Disse kunne vel maaskee hidrøre fra Wrangels Leir; om flere veed jeg ikke at sige. At der paa Almstrup Mark ingen Voldspor findes, bekræfter sig, derimod tales om saadanne N. for Pedersborg Kro, som jeg imidlertid ikke har undersøgt og som heller ikke skulle være betydelige.

Af Forandringer i *Egnens fysiske Beskaffenhed* har jeg kun een at omtale. Efter et Par gamle Folks Sigende har nemlig Tinglev Søen forhen haft sit Afløb, ikke som nu til Bjendrupaaen, men fra Nørre Sjøv forbi Klingbjerg og Gerrebæk til Geilaa, og Søen var da meget mindre end nu. Dette bekræftes ved Søndre Sjøvs meget ringe Dybde; ogsaa er Veien ved Klingbjerg, som det viste sig ved et for flere Aar siden, da Søens Udtørring ved en Kanal i denne Retning var projecteret, foretaget Nivellement, kun 6 Fod over Søens Vandspeil. Mosen mellem Klingbjerg og Rævshøi er meget vandet, og den fra samme kommende Gerrebæk flyder i et bredt Leie, som tydeligt viser, at den forhen var meget større. Men at saadant endnu skulde have fundet Sted for 80 Aar siden, som nogle paa-staae, er ikke sandsynligt. Derimod findes paa Kortet ogsaa den i Ant. Tidsskr. f. 1846—1848, 276 Note paaankede Feil i de hidtilværende Kort forbedret.

Endnu nogle Notitser om *Byerne*. Bjolderup har ingen Mark, thi Præstegaardens og Degneboligens Jorder høre til Bolders-

lev Bymark, med Undtagelse af den ovenfor nævnte Jordlod paa Vollerup Mark, og Kroen er en Udflyttergaard fra Perbøl. Hvis det nogensinde har været en By, hvad Endelsen synes bestemt at vise, maa den nu vel antages forenet med Bollerslev til een. — Todsbøl og Gaaskjær siges dannede af en mellem to Brødre deelt Herregaard „Raabæk“, hvad deres lige Størrelse bekræfter; derimod tegner J. Mejer og Danckwerth nævner en By Rorbeck V. for Gaaskjær ved en fra Bjolderup kommende Bæk, hvad der vist er en Feiltagelse. — Ogsaa Brauderup og Gaardeby skulle hidrøre fra to Brødre, og førstnævnte kaldtes virkeiig endnu 1645 Broderup, formodentlig den yngre Broders Torp, medens Staagaarden var i Gaardeby. — Vippel var forhen ogsaa een Gaard, thi Hans van Alefelde tilskjødede Lygum-Klostret 1491 *Wippelgaard* medt alle syne tilhøringe (Byen hører endnu under Lygumkloster); ligeledes vel Viisgaarde, da Anne Sture's Skjøde paa Wiisgaard, skeet 1494, 1499 bekræftedes paa Sluxherredsting; — Reppelgaarde var endnu for ikke længe siden een Gaard, men maa før have været en By, da Tiello van der Wysch 1496 tilskjødede Klostret i Lygum I (gods) y Stormsgaard, III y Wollerup, I y Reffbull, I y

Tusbøl, I y Hiollerup; 1488 fik samme ogsaa II gods y Gossekjær. I Tinglev Kirkes 1636 begyndte Regningsbog nævnes endelig: 1636 Kragelundt og Bastorff, 1637 Egbeke, 1645 Terckelsbüll.

Slutteligen et Par Ord om *Kortets Udførelse*. Det er nærmest tegnet efter Gliemann's Amtskort-Atlas i dobbelt Maalestok, sammenlignet med Olsen's Kort over Slesvig, hvis Afvigelser for detmeste ere Berigtigelser, og beriget efter Videnskabernes Selskabs Specialkort. Tinglev- og Todsbøl Marker ere tegnede efter Landmaalerkorterne derover; paa mangfoldige Steder er Korternes Angivelse personligen controlleret. Toppehøiens Beliggenhed er bestemt ved Boussole, de fleste andre Oldtidsminder indlagte efter en meget nøiagtig Opmaaling med Skridt. Byernes ældre Navne ere tilføiede med Rommerskrift, Kirkebyernes med Capitalskrift; Navne nyere end Aar 1300 ere satte i Klammer.

Jeg haaber saaledes, at Kortet ogsaa i topographisk Henseende vil være ikke uvigtigt; og bemærker med Hensyn dertil, at de høie Strøg ved Almstrup og Tinglev ere en Deel af det Høidetræk, der lader sig paavise fra Klipleve over Tinglev og Haistrup til Jeising og Rørkjær, gjennemskaaet af Grønnaa og Sluxaa nær dens Munding.

Tinglev i Marts 1850.

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Indeh. P. Andresen

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

Ole Bole

Seminarielærer Cl. Eskildsens
nye A. B. C. og Oles første Læse-
bog er udkomne

og faas i

Hans Beck's Boghandel
Tønder.

Forlang Tilbud fra

Piano-
bygger

J. B. Jepsen, Tønder

Pianoer, Hus-Orgler, Noder, Grammofoner

I VESTSLESVIG

bør man læse

VESTKYSTEN.

Indmeld Dem i

«Historisk Samfund for Sønderjylland»

Bil-

Traktor — Motor — Maskin

Smøre-

Olier

Fedt, Vognsførelse, Gear-
kasseolie og Drivremme

kun Ima Kvaliteter

CARL BORCH

Tønder

Telf. 44

V. J. LUND

Bogbinderi og
Protokolfabrik

TØNDER

Østergade 40

Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

Husk at bestille

„Sønderjydsk Maanedsskrift“